

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXXI (1/2024)

nadesłany: 11.02.2024 r. – przyjęty: 30.04.2024 r.

Aleksandra SANDER*

Zasięg i skutki ubóstwa dzieci w Niemczech

The scope and effects of child poverty in Germany

Abstrakt

Cel. W artykule zaprezentowano kwestie dotyczące zasięgu i skutków ubóstwa, jakie odczuwają rodziny dotknięte ubóstwem ustawowym oraz żyjące w nich dzieci. Przedstawiono definicje ubóstwa zawarte w niemieckiej literaturze przedmiotu. Koncentrują się one na sytuacji życiowej dzieci. Pierwsza z nich odwołuje się do określenia granicy ubóstwa w państwie opiekuńczym (ubóstwo ustawowe). Druga natomiast ma charakter relatywny. W tym przypadku analizowany jest poziom dochodów w gospodarstwie domowym, w którym żyją dzieci. Celem artykułu jest deskrypcja wybranych wymiarów ubóstwa dzieci w Niemczech. Pokazano również działania podejmowane przez rząd Republiki Federalnej Niemiec na rzecz finansowego wsparcia rodzin.

Materialy i metody. Skutki ubóstwa scharakteryzowano na podstawie reprezentatywnych badań PASS (Panel Arbeitsmarkt und soziale Sicherung [Panel ds. rynku pracy i zabezpieczenia społecznego]). Zostały one podzielone na dwie grupy. Pierwszą z nich tworzą nie-

* e-mail: aleksandra.sander@usz.edu.pl

Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Michała Kleofasa Ogińskiego 16/17, 71-431 Szczecin, Polska

University of Szczecin, Faculty of Social Sciences, Institute of Pedagogy, Michała Kleofasa Ogińskiego 16/17, 71-431 Szczecin, Poland

ORCID: 0000-0001-7035-5729

dobory w sferze materialnej (niedostatek materialny) w rodzinach, w których żyją dzieci. Do drugiej grupy zalicza się deprivację potrzeb specyficznych dla dzieci.

Wyniki i wnioski. Pomimo licznych form materialnego wsparcia świadczonych przez rząd federalny dla niemieckich rodzin to ubóstwo dzieci stanowi ważki problem społeczny w Niemczech. Odsetek dzieci zagrożonych ubóstwem pozostaje stale na wysokim poziomie. Zakłada się bowiem, że w Niemczech co piąte dziecko dotknięte jest ubóstwem. To oznacza, że około 2,8 mln dzieci i młodzieży poniżej 18. roku życia (z czego 2,4 mln dzieci i młodzieży poniżej 15. roku życia) wzrasta w ubóstwie.

Słowa kluczowe: pedagogika społeczna, ubóstwo dzieci, polityka społeczna, wsparcie rodziny, zapobieganie ubóstwu dzieci.

Abstract

Aim. The article presents issues regarding the scope and effects of poverty experienced by families affected by statutory poverty and the children living in them. The definition of poverty presented in German literature on the subject was presented. Their focus is on the life situation of children. The first of them refers to determining the poverty line in the welfare state (statutory poverty). The second definition of poverty is relative. In this case, the level of income in the households in which the children live is analyzed. The aim of the article is to describe selected dimensions of child poverty in Germany. It identifies issues relating to the scope and effects of poverty experienced by families affected by statutory poverty and the children living in them.

Materials and methods. The effects of poverty were characterized based on representative PASS surveys. They were divided into two groups. The first is created by shortages in the material sphere (material deprivation) in families where children live. The second group includes deprivation of needs specific to children.

Results and conclusion. Despite numerous forms of material support for German families provided by the federal government, child poverty is a serious social problem in Germany. The proportion of children at risk of poverty remains high. It is assumed that in Germany every fifth child is affected by poverty. This means that approximately 2.8 million children and young people under 18 years of age (of which 2.4 million children and young people under 15 years of age) are growing up in poverty.

Keywords: social pedagogy, child poverty, social policy, family support, preventing child poverty.

Wprowadzenie

Ubóstwo jest problemem społecznym, który można rozpatrywać na wielu płaszczyznach: polityki społecznej, ekonomicznej, nauk społecznych czy pedagogiki społecznej. To zjawisko odnosi się nie tylko do wymiaru materialnego i nie oznacza ono jedynie niewystarczających zasobów finansowych, które służyłyby zaspokojeniu podstawowych potrzeb człowieka. Ze względu na wartość koszyka dóbr określa się linię ubóstwa bezwzględnego i relatywną linię ubóstwa. W przypadku linii ubóstwa bezwzględnego wartość koszyka dóbr i usług uznanych za niezbędne dla zaspokojenia potrzeb jednostki i rodziny wyznaczona jest przez poziom wydatków standardowych, czyli dotyczy podstawowych warunków, które muszą zostać spełnione, aby jednostka i rodzina mogły przeżyć i zachować zdrowie (Gierszewska, Łopato, 2007). O relatywnej linii ubóstwa (ubóstwo względne) mówi się wtedy, gdy poziom życia i dochodów rodziny znacznie odbiega od przeciętnej kraju lub regionu, w którym ona żyje. Ubóstwo względne mierzy się w stosunku do 50% mediany średnich wydatków (rzadziej dochodów) na osobę w gospodarstwie domowym (Gierszewska, Łopato, 2007). Pod względem kryterium zagrożenia biologicznego i społecznego funkcjonowania człowieka wyróżnia się ubóstwo biologiczne i ubóstwo społeczne (Szarfenberg, 2020). O ubóstwie biologicznym mówi się, gdy nie są zaspokojone potrzeby biologiczne (np. brak żywności, wody, schronienia). Natomiast ubóstwo społeczne odnosi się do deficytów w funkcjonowaniu społecznym (np. brak dostępu do edukacji czy kultury).

W niemieckiej literaturze przedmiotu dominują dwie definicje ubóstwa dzieci, które koncentrują się na ich sytuacji życiowej. Pierwsza z nich odwołuje się do określenia granicy ubóstwa w państwie opiekuńczym (ubóstwo ustawowe). Według ustawodawcy za ubogie uważa się dzieci, które żyją w gospodarstwie domowym otrzymującym świadczenia na mocy *Kodeksu Socjalnego – Księga Druga* (jest to podstawowe zabezpieczenie dla osób poszukujących pracy tzw. SGBII/Hartz IV) (*Kinderarmut in Deutschland*, 2020). Druga definicja ubóstwa ma charakter relatywny. W tym przypadku analizowany jest poziom dochodów w gospodarstwie domowym, w którym żyją dzieci. W myśl niniejszego rozumienia za ubogie uważa się dzieci żyjące w gospodarstwie domowym, w którym dochody są niższe niż 60% średniej ważonej dochodów rodzin (mediana ekwiwalentnych dochodów netto gospodarstw domowych) (Hollenstein, Nieslony, 2018).

Jak podają UNICEF i Bank Światowy, w roku 2017 na świecie żyło 356 milionów dzieci w wieku poniżej 18. roku życia w ubóstwie absolutnym (17,5%) (Silwal, Engilbertsdottir, Cuesta, Newhouse, Stewart, 2020). Celem artykułu jest deskrypcja wybranych wymiarów ubóstwa dzieci w Niemczech. Wyodrębniono w nim kwestie dotyczące zasięgu i skutków ubóstwa, jakie odczuwają rodziny dotknięte ubóstwem ustawowym oraz dzieci żyjące w nich. Pokazane są również działania podejmowane

przez rząd Republiki Federalnej Niemiec na rzecz finansowego wsparcia rodzin. Wybór kwestii omawianych w artykule ma charakter subiektywny. Nie podjęto w nim porównania z innymi krajami, gdyż po pierwsze jego treść ma ukazać zakres i skutki ubóstwa dzieci żyjących w RFN, a po drugie wybór prezentowanych wyników reprezentatywnych studiów PASS (Panel Arbeitsmarkt und soziale Sicherung [Panel ds. rynku pracy i zabezpieczenia społecznego]) stanowi centralną bazę danych dla badań nad ubóstwem i zabezpieczeniem społecznym w Niemczech i zarazem podstawę ilościowego opisu kwestii prezentowanych w artykule.

Zasięg ubóstwa dzieci w Niemczech

Prawdopodobieństwo pojawienia się ubóstwa dzieci jest związane z sytuacją panującą w ich rodzinach pochodzenia. W myśl założeń pedagogiki społecznej do cech charakteryzujących rodziny zagrożone biedą zalicza się: samotne rodzicielstwo, niski poziom wykształcenia rodziców, pochodzenie migracyjne, posiadanie przez dziecko więcej niż dwoje rodzeństwa, miejsce zamieszkania w środowisku ryzyka. Jeżeli sytuację rodzinną dziecka charakteryzuje jedna lub więcej cech wspomnianych wyżej, to jest ono narażone na ryzyko ubóstwa (Hollenstein, Nieslony, 2018).

Według danych opublikowanych w 2023 roku przez Statista Research Department w 2022 roku zagrożonych ubóstwem relatywnym było 16,7% obywateli Niemiec (w 2019 roku, czyli w roku rozpoczęcia pandemii COVID-19, odnotowano 15,9% osób, które były zagrożone ubóstwem) (*Armutgefährdungsquote in Deutschland*, 2024). W przypadku dzieci w roku 2022 zagrożonych ubóstwem było 21,6% populacji (*Armutgefährdungsquote von Kindern in Deutschland*, 2024). Ogólnie w 2023 roku ubóstwem ustawowym dotkniętych było 13,2% dzieci poniżej 18. roku życia żyjących w Republice Federalnej Niemiec (*Bürgergeld*, 2024). Pomimo zjednoczenia Niemiec, które stało się faktem 3 października 1990 roku, nadal istnieje różnica pomiędzy poziomem życia obywateli byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej i Republiki Federalnej Niemiec. W tzw. Niemczech Wschodnich w 2023 roku w ubóstwie ustawowym żyło 15% dzieci poniżej 18. roku życia, zaś w Niemczech Zachodnich było to 12,8% dzieci. Zróżnicowanie przestrzenne ubóstwa ustawowego dotyczy nie tylko Niemiec Wschodnich i Zachodnich. Można zaobserwować jego różny poziom w poszczególnych 16 krajach związkowych Niemiec. W ubóstwie ustawowym najwięcej dzieci poniżej 18. roku życia żyło w kraju związkowym Brema (29,5%). W Berlinie w 2023 roku 24,5% dzieci poniżej 18. roku życia dotkniętych było ubóstwem ustawowym. Najmniejszy odsetek dzieci ubogich (ubóstwo ustawowe) w 2023 roku odnotowano w Bawarii (6,7%) (*Bürgergeld*, 2024). W Meklemburgii – Pomorzu Przednim, kraju związkowym graniczącym z województwem zachodniopomorskim, w 2023 roku

w ubóstwie ustawowym żyło 12,7% dzieci (taka liczba sytuuje ten kraj związkowy na dziesiątym miejscu z szesnastu pozostałych krajów związkowych).

Gdy osoby żyją w gospodarstwach domowych mających dochody poniżej 60% mediany dochodów gospodarstw domowych żyjących w danym kraju (ubóstwo względne, zwane też relatywnym), to mówi się o zagrożeniu ubóstwem monetarnym. W 2022 roku w Niemczech ta granica rocznych dochodów w przypadku rodziny z dwojgiem dzieci poniżej 14. roku życia wynosiła 31 500 euro rocznie, zaś w 2021 roku było to 31 432 euro rocznie (dla porównania: w przypadku osób samodzielnie prowadzących gospodarstwo domowe ta granica w 2022 roku wynosiła 15 000 euro rocznie, a w 2021 roku było to 14 968 euro rocznie) (*Armutsgefährdungsschwelle und Armutsgefährdung*, 2024). Ogólnie średnia luka dochodowa dzieląca dochód osób ubogich od granicy ubóstwa (głębokość ubóstwa) w Niemczech w 2019 roku wynosiła 23,2% (w przypadku osób poniżej 18. roku życia było to 15,8%) (*Armutsgefährdungsschwelle und Armutsgefährdung*, 2021). W 2022 roku średnia luka dochodowa wynosiła 20,1% (w przypadku osób poniżej 18. roku życia było to 16,8%) (*Armutsgefährdungsschwelle und Armutsgefährdung*, 2024).

Zgodnie z założeniami pedagogiki społecznej na zwiększony poziom zagrożenia ubóstwem ma wpływ m.in. struktura rodziny. Według danych z 2020 roku zebranych przez Bertelsmann Stiftung (*Kinderarmut in Deutschland*, 2020) 45,2% dzieci w Niemczech żyje w rodzinach niepełnych, które otrzymują świadczenia na mocy *Kodeksu Socjalnego – Księga Druga* (SGB II/Hartz IV). W Niemczech Zachodnich w takich rodzinach żyje 43,9% dzieci, zaś w Niemczech Wschodnich 49,8% dzieci. Również w przypadku samotnego rodzicielstwa można zauważyć zróżnicowanie poziomu ze względu na kraje związkowe. W Brandenburgii ubóstwem dotkniętych jest najwięcej dzieci wychowywanych przez jednego rodzica (55,2%). W Meklemburgii – Pomorzu Przednim 54,7% dzieci z rodzin niepełnych żyje w ubóstwie, zaś najmniej takich dzieci jest w Saarze (40,2%). Również wielodzietność ma wpływ na poziom zagrożenia ubóstwem (*Kinderarmut in Deutschland*, 2020). Jak wynika z danych, 19,1% rodzin z trójką lub większą liczbą dzieci otrzymuje świadczenia na mocy *Kodeksu Socjalnego – Księga Druga* (z dwójką dzieci świadczenia otrzymuje 5,8% rodzin). W przypadku rodziców, którzy samotnie wychowują troje lub więcej dzieci, 66,7% otrzymuje świadczenia na mocy *Kodeksu Socjalnego – Księga Druga* (świadczenia otrzymuje 40,2% samotnych rodziców z dwójką dzieci).

Skutki ubóstwa dzieci w Niemczech

Dzieci, które żyją w rodzinach dotkniętych ubóstwem, często nie mają takich możliwości rozwojowych oraz zasobów materialnych jak dzieci żyjące w rodzinach z zabezpiecze-

niem finansowym na odpowiednim poziomie. Skutki ubóstwa zostaną przedstawione na podstawie reprezentatywnych studiów PASS (Tophoven, Lietzmann, Reiter, Wenzig, 2018). Studia PASS są centralną bazą danych dla badań nad ubóstwem i zabezpieczeniem społecznym w Niemczech. Są one finansowane przez Bundesministerium für Arbeit und Soziales (Federalne Ministerstwo Pracy i Spraw Socjalnych). Te reprezentatywne badania prowadzone są w Niemczech corocznie od 2006 roku. Uczestniczy w nich około 15 000 osób w wieku od 15. roku życia. Badania PASS dostarczają informacji o sytuacji materialnej i społecznej niemieckich gospodarstw domowych (np. dochodów rodziny, sytuacji mieszkaniowej, pracy zarobkowej, pobieranych świadczeń, zdrowia, uczestnictwa w życiu społecznym). Od 2016 roku do badań ankietowych włączono pytania dotyczące deprivacji potrzeb dzieci żyjących w gospodarstwach domowych respondentów (Lietzmann, Wenzig, 2020). Podstawą do rozpatrywania skutków ubóstwa dzieci jest sytuacja finansowa rodzin, w których one żyją. Skutki ubóstwa dzieci można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Pierwszą z nich tworzą niedobory w sferze materialnej (niedostatek materialny). Do drugiej grupy zalicza się deprivację potrzeb specyficznych dla dzieci.

Badania PASS dostarczają informacji o finansowej sytuacji rodzin i poziomie życia dzieci. Uczestnicy badania odpowiadają na pytania dotyczące 23 elementów (majątek i podejmowane aktywności). Pytani są, czy ich gospodarstwa domowe mają dane zasoby materialne lub czy uczestnicy badania podejmują aktywności wskazane w ankiecie. Poszczególne elementy zebrane są w pięć kategorii: mieszkanie, żywienie i ubranie, dobra konsumpcyjne, finanse, uczestnictwo w życiu kulturalnym i społecznym. Gdy uczestnicy badania deklarują brak jakiegoś dobra lub niepodejmowanie jakiej aktywności, to proszeni są o uzupełnienie, czy ten niedobór wynika z powodów finansowych czy z innych względów. Niedobór lub deprivacja ma miejsce wówczas, gdy z powodów finansowych respondenci muszą zrezygnować z danego dobra lub jakiejś aktywności (Lietzmann, Wenzig, 2020).

Wyniki badań PASS ukazują, jakich niedoborów w sferze materialnej doświadczają rodziny z dziećmi poniżej 15. roku życia żyjące w ubóstwie ustawowym. Poniżej przedstawiono je w pięciu wspomnianych kategoriach.

- Kategoria mieszkanie: 47,1% respondentów deklarowało, że nie ma mieszkania z wystarczającą/odpowiednią liczbą izb (19,7% za powód tego niedoboru podało brak odpowiednich środków finansowych), 9,7% twierdziło, że brakuje im mieszkania bez wilgotnych ścian i podłóg (brak z powodów finansowych: 3,6%), 1,4% uczestników badania deklarowało brak łazienki w obrębie mieszkania (0,3% deklarowało brak z powodów finansowych), 0,2% twierdziło, że nie ma w mieszkaniu toalety (0,1% deklarowało brak z powodów finansowych), 13,4% rodzin z dziećmi poniżej 15. roku życia żyjących w ubóstwie ustawowym deklarowało brak ogrodu/balkonu/tarasu (4,3% deklarowało brak z powodów finansowych).

-
- Kategoria żywnie i ubranie: 5,3% rodzin z dziećmi poniżej 15. roku życia żyjących w ubóstwie ustawowym deklarowało brak wystarczającej odzieży zimowej (5,2% deklarowało brak z powodów finansowych), 35,3% respondentów deklarowało brak możliwości kupienia od czasu do czasu nowych ubrań (24,5% deklarowało brak z powodów finansowych), brak jednego gorącego posiłku dziennie deklarowało 1,1% rodzin z dziećmi poniżej 15. roku życia żyjących w ubóstwie ustawowym (0,5% deklarowało brak z powodów finansowych).
 - Kategoria dobra konsumpcyjne: 61,2% rodzin z dziećmi poniżej 15. roku życia żyjących w ubóstwie ustawowym deklarowało brak samochodu (49,2% deklarowało brak z powodów finansowych), 3,1% respondentów twierdziło, że nie ma telewizora (0,8% deklarowało brak z powodów finansowych), brak odtworzacza DVD/wideo zadeklarowało 40,1% uczestników badania (10,2% deklarowało brak z powodów finansowych), 24% deklarowało brak komputera z dostępem do internetu (13,5% deklarowało brak z powodów finansowych), 1,8% uczestników badania twierdziło, że nie ma pralki (0,9% deklarowało brak z powodów finansowych).
 - Kategoria finanse: 75,2% respondentów twierdziło, że nie ma możliwości, aby odkładać oszczędności (61,8% deklarowało brak oszczędności z powodów finansowych), 82,3% uczestników badania deklarowało brak możliwości wymiany zużytych mebli (64,5% deklarowało brak możliwości zakupu nowych mebli z powodów finansowych), 35% nie było w stanie pokryć kosztów wynikających z nieprzewidzianych wydatków (33,7% deklarowało brak możliwości z powodów finansowych), 23,8% uczestników badania twierdziło, że nie wykonuje zaleceń lekarskich, których nie pokrywa kasa chorych (20,9% deklarowało niewykonywanie zaleceń lekarskich z powodów finansowych), 3,6% respondentów deklarowało, że nie płaci punktualnie czynszu (1,3% z powodów finansowych), 2,6% twierdziło, że nie płaci punktualnie rachunków za gaz, wodę, prąd (1,0% z powodów finansowych).
 - Kategoria uczestnictwo w życiu kulturalnym i społecznym: 73,2% respondentów twierdziło, że nie wyjeżdża minimum raz w roku na tygodniowy urlop (67,6% nie wyjeżdża na urlop z powodów finansowych), 40,6% uczestników badania deklarowało, że nie zaprasza swoich znajomych przynajmniej raz w miesiącu na poczęstunek (15,0% nie zaprasza na poczęstunek z powodów finansowych), 61,8% respondentów zadeklarowało, że nie chodzi do restauracji przynajmniej raz w miesiącu (42,8% nie chodzi do restauracji z powodów finansowych), 53,9% uczestników badania twierdziło, że nie chodzi do teatru/na koncert/do kina przynajmniej raz w miesiącu (33,5% nie chodzi z powodów finansowych) (Lietzmann, Wenzig, 2020).

Na podstawie zaprezentowanych wyników można stwierdzić, że niedobory w sferze materialnej są największe w przypadku finansów rodzin, a tym samym – uczestnictwa w życiu kulturalnym i społecznym.

Jak wspomniano wyżej, reprezentatywne studia nad ubóstwem PASS zostały uzupełnione o cztery pytania, które miały dostarczyć informacji na temat deprivacji potrzeb specyficznych dla dzieci. Respondentów pytano o możliwość zapraszania przez każde z dzieci przynajmniej raz w miesiącu przyjaciół do rodzinnego domu (np. w celu wspólnej zabawy lub zjedzenia posiłku). Uczestnicy badania wypowiedzieli się na temat posiadania przez każde z dzieci wystarczającej ilości ciepłej/zimowej odzieży oraz własnego miejsca do uczenia się i odrabiania lekcji. Czwarte pytanie dotyczyło posiadania przez każde dziecko regularnie wypłacanego kieszonkowego, którym dziecko mogłoby samodzielnie dysponować. W świetle wyników badań PASS niedobory w obszarze zaspokajania potrzeb specyficznych dla dzieci prezentują się następująco:

- zapraszanie przyjaciół do domu: w przypadku dzieci w wieku do 14. roku życia 28,3% respondentów twierdziło, że nie zaprasza swoich przyjaciół do domu (2,9% nie robi tego z powodów finansowych);
- posiadanie wystarczającej ilości ciepłej/zimowej odzieży: w przypadku dzieci w wieku do 14. roku życia 4,6% uczestników badania deklorowało, że nie ma wystarczającej ilości ciepłej/zimowej odzieży (4,5% respondentów twierdziło, że nie ma wystarczającej ilości odzieży zimowej z powodów finansowych);
- miejsce do nauki i odrabiania lekcji: w przypadku dzieci w wieku szkolnym (od 6. do 14. roku życia) 13,0% twierdziło, że nie ma swojego miejsca do nauki i odrabiania lekcji (7,7% z powodów finansowych);
- regularnie otrzymywane kieszonkowe: w przypadku dzieci w wieku szkolnym (od 6. do 14. roku życia) 44,9% deklorowało, że nie otrzymuje kieszonkowego (20,0% z powodów finansowych) (Lietzmann, Wenzig, 2020).

Z powyższych danych wynika, że w przypadku deprivacji potrzeb specyficznych dla dzieci w wieku szkolnym (od 6. do 14. roku życia) prawie co drugi uczestnik badania deklorował niedobory w sferze posiadania kieszonkowego. W przypadku dzieci młodszych (od 0 do 14 lat) prawie co trzeci uczestnik badania twierdził, że deprivowana była potrzeba prowadzenia kontaktów towarzyskich, czyli zapraszania innych dzieci do domu rodzinnego.

Materialne wsparcie niemieckich rodzin przez państwo

Europejski Trybunał Obrachunkowy w *Sprawozdaniu specjalnym 20/2020 o ubóstwie dzieci* zauważa, że to zjawisko jest poważnym problemem w Unii Europejskiej, po-

nieważ co czwarte dziecko mieszkające w krajach UE jest zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym (*Sprawozdanie specjalne 20/2020*, 2020). W omawianym sprawozdaniu, które po raz pierwszy zajęło się tematem ubóstwa dzieci, zauważa się, że państwa członkowskie UE i rządy krajowe mają obowiązek podejmowania działań zmierzających do ograniczenia tego zjawiska. Warto zatem przyjrzeć się, jak rząd Republiki Federalnej Niemiec wywiązuje się z tego obowiązku. Ministerstwo do spraw Rodziny, Osób Starszych, Kobiet i Młodzieży Niemiec (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend) przygotowało szereg pakietów oferujących finansowe wsparcie dla rodzin. Po narodzinach dziecka podstawowym zabezpieczeniem finansowym jest zasiłek rodzinny (zob. *Was ist Kindergeld?*). Jest on przeznaczony dla wszystkich rodziców, niezależnie od wysokości ich dochodów. Zasadniczo zasiłek wychowawczy przysługuje od narodzin dziecka do czasu ukończenia przez nie 18. roku życia i ma zabezpieczać minimum egzystencji dziecka. Przez minimum egzystencji rozumie się potrzebę zaspokojenia minimalnych potrzeb dziecka w zakresie jego utrzymania, opieki i edukacji. Wysokość zasiłku rodzinnego uzależniona jest od liczby dzieci w rodzinie. W 2024 roku zasiłek wychowawczy na dziecko wynosi 250 euro miesięcznie. Ramy prawne zasiłku wychowawczego zawarte są w ustawie o podatku dochodowym (zob. *Einkommensteuergesetz*) oraz w ustawie o zasiłkach na dzieci (zob. *Bundeskindergeldgesetz*).

Rodzicom, którzy po narodzinach dziecka ograniczają bądź zawieszają swoją aktywność zawodową, przysługuje zasiłek wychowawczy (zob. *Was Sie zum Elterngeld wissen müssen*). Ma on służyć zabezpieczeniu środków finansowych niezbędnych do utrzymania rodziny. Państwo niemieckie zapewnia trzy rodzaje zasiłku wychowawczego: podstawowy zasiłek wychowawczy (Basiselterngeld), zasiłek wychowawczy plus (ElterngeldPlus) oraz bonus partnerski (Partnerschaftsbonus). Wysokość zasiłku wychowawczego zależy od sytuacji życiowej rodziców i od rodzaju, na który zdecydowali się rodzice. Przykładowo podstawowy zasiłek wychowawczy może wynosić między 300 a 1800 euro miesięcznie, zasiłek wychowawczy plus i bonus partnerski mogą wynosić minimalnie 150 euro i maksymalnie 900 euro miesięcznie. Ramy prawne dla zasiłku wychowawczego ustanowione są w ustawie o świadczeniach rodzinnych i urlopach (zob. *Bundeselterngeld und Elternzeitgesetz*).

Formą finansowego wsparcia dla osób samotnie wychowujących dziecko jest zaliczka z tytułu świadczeń alimentacyjnych (zob. *Unterhaltsvorschuss*). Ma ona zabezpieczyć podstawowe wydatki na utrzymanie dziecka, gdy drugi rodzic nie płaci alimentów (bądź płaci tylko częściowo lub nieregularnie). Jest ona wypłacana maksymalnie do ukończenia 18. roku życia dziecka. Zaliczka z tytułu świadczeń alimentacyjnych dla dzieci w wieku do 5 lat wynosi 230 euro miesięcznie, dla dzieci w wieku od 6 do 11 lat 301 euro miesięcznie, dla dzieci w wieku od 12 do 17 lat wynosi 395 euro miesięcznie. Zaliczki alimentacyjne reguluje ustawa o zaliczkach alimentacyjnych (zob. *Gesetz zur Sicherung...*).

Państwo niemieckie zapewnia rodzicom ulgę w systemie podatkowym. Stanowi ją kwota wolna od podatku (Freibeträge für Kinder) (zob. *Steuerentlastungen*). Kwota wolna od podatku przysługuje wszystkim rodzicom do 18. roku życia dziecka, bez konieczności spełnienia jakichkolwiek warunków. O jej przyznaniu decyduje urząd skarbowy. Przy ustalaniu wymiaru podatku dochodowego urząd skarbowy sprawdza, które rozwiązanie jest dla podatnika korzystniejsze: czy jest to kwota wolna od podatku czy zasiłek rodzinny. Kwota wolna od podatku za rok 2023 ma wynosić 6 024 euro, zaś za rok 2024 ma to być 6 384 euro. Kwota wolna od podatku przysługuje w równych częściach obojgu rodzicom. Podstawą prawną jest ustawa o podatku dochodowym (zob. *Einkommensteuergesetz*), która reguluje kwestie podatku dochodowego.

Materialne wsparcie rodzin o niskim dochodzie

Ministerstwo do spraw Rodziny, Osób Starszych, Kobiet i Młodzieży Niemiec zapewnia rodzinom o niskich dochodach wsparcie materialne dziecka w rodzinie i w szkole oraz wsparcie w kontekście jego uczestnictwa w życiu społecznym. Do pierwszej grupy można zaliczyć dodatek na dziecko (Kinderzuschlag) oraz stypendium socjalne dla uczniów i studentów (Bundesausbildungsförderungsgesetz [BAföG] – niemiecka federalna ustawa stypendialna o pomocy stypendialnej dla uczniów szkół średnich i uniwersytetów). Drugą grupą są świadczenia w obszarze kształcenia i uczestnictwa społecznego (Bildungspaket lub Leistungen zur Bildung und Teilhabe).

Dodatek na dziecko (zob. *Kinderzuschlag*) przysługuje rodzicom, których dochody wystarczają na pokrycie ich własnych kosztów utrzymania, ale są niewystarczające lub nie pokrywają kosztów zaspokojenia potrzeb całej rodziny. Wynosi on maksymalnie 250 euro miesięcznie na każde dziecko. Jest on wypłacany na każde dziecko niepozostające w związku małżeńskim do 25. roku życia. Podstawowym warunkiem uzyskania dodatku na dziecko jest pobieranie zasiłku rodzinnego oraz spełnienie kryterium dochodowego. Dochód rodziców nie może być wyższy od progu minimalnego określonego ustawowo i ma wynosić 900 euro brutto w przypadku par oraz 600 euro brutto w przypadku rodziców samotnie wychowujących dziecko. Przy czym osobom uprawnionym do świadczeń z pomocy społecznej nie przysługuje dodatek na dziecko.

Drugie świadczenie finansowe przeznaczone jest dla młodych ludzi, którzy chcą zdobyć wykształcenie (zob. *Bafög.de*). O pomoc stypendialną mogą ubiegać się zarówno uczniowie, jak i studenci. Celem udzielenia pomocy stypendialnej jest umożliwienie zdobycia wykształcenia, które jest adekwatne do zdolności i zainteresowań młodych ludzi, niezależnie od ich sytuacji ekonomicznej czy społecznej. Zasadniczo wnioski o stypendium mogą składać osoby do 30. roku życia. Wysokość tego świadczenia zależy od osobistej sytuacji składającego wniosek oraz od wybranej przez niego formy

kształcenia. Na wysokość tego świadczenia ma wpływ również sytuacja ekonomiczna rodziców (ich dochody). To świadczenie wypłacane jest w formie ryczałtowych stawek, które świadczeniobiorca wykorzystuje na utrzymanie się (np. jedzenie, ubranie, mieszkanie) i pokrycie kosztów kształcenia (np. podręczniki, koszty dojazdu). Spłata tego świadczenia przez studentów podzielona jest na dwie części. Pierwszą stanowi bezzwrotna dotacja, zaś drugą – nieoprocentowana pożyczka. Pożyczkę spłaca się po upływie pięciu lat od końca okresu uzyskiwania stypendium. Zazwyczaj spłata pożyczki trwa 6 i pół roku.

Pakiet edukacyjny (zob. *Bildung & Teilhabe*) (Bildungspaket) jest formą wsparcia przeznaczoną dla dzieci, młodzieży oraz młodych dorosłych pochodzących z rodzin o niskich dochodach. Jego celem jest umożliwienie dzieciom skorzystania z różnorodnych propozycji zajęć szkolnych oraz zajęć z obszaru rekreacji, które wspierają ich rozwój oraz wzmacniają społeczne uczestnictwo. Usługi z obszaru edukacji i uczestnictwa społecznego obejmują:

- refundację jednodniowych i wielodniowych wycieczek szkolnych i przedszkolnych;
- zakup przyborów szkolnych (w wysokości 130 euro na pierwsze półrocze i 65 euro na drugie półrocze);
- dowóz uczniów do szkoły;
- pomoc w nauce (np. refundacja korepetycji);
- żywnienie zbiorowe w szkołach i przedszkolach;
- refundację kosztów wynikających z uczestniczenia w życiu kulturalnym i społecznym (np. w klubach sportowych czy z nauki w szkołach muzycznych – świadczenie w wysokości 15 euro miesięcznie).

Zakończenie

Pomimo licznych form materialnego wsparcia świadczonych przez rząd federalny dla niemieckich rodzin ubóstwo dzieci stanowi ważki problem społeczny w Niemczech. Odsetek dzieci zagrożonych ubóstwem pozostaje stale na wysokim poziomie. Zakłada się bowiem, że w Niemczech co piąte dziecko jest dotknięte ubóstwem, czyli wrasta w rodzinie, której dochody nie przekraczają 60% średniej ważonej dochodów rodzin (mediana ekwiwalentnych dochodów netto gospodarstw domowych) i/lub żyje w gospodarstwie domowym otrzymującym świadczenia na mocy *Kodeksu Socjalnego – Księga Druga* (podstawowe zabezpieczenie dla osób poszukujących pracy tzw. SGB II/Hartz IV). To oznacza, że około 2,8 mln dzieci i młodzieży poniżej 18. roku życia (z czego 2,4 mln dzieci i młodzieży poniżej 15. roku życia) wrasta w ubóstwie (Lietzmann, Wenzig, 2020).

Dane zawarte w raporcie pt. *Pomiędzy pandemią a inflacją. Parytetowy raport o ubóstwie 2022* (Schneider, Schröder, Stilling, 2022), opublikowanym w 2022 roku przez Parytetowy Związek Socjalny (Paritätische Wohlfahrtsverband) wskazują na socjodemograficzny profil niemieckich rodzin zagrożonych ubóstwem, zbieżny z profilem opisanym w artykule: najbardziej zagrożone są gospodarstwa domowe, w których żyje troje i więcej dzieci (32,2%) oraz osoby samotnie wychowujące dziecko (41,6%). Według danych zawartych w raporcie z 2021 roku dotkniętych ubóstwem było 21,3% dzieci i młodzieży (Schneider, Schröder, Stilling, 2022).

Bibliografia

- Armutsgefährdungsquote in Deutschland von 2005 bis 2022* [Wskaźnik zagrożenia ubóstwem w Niemczech w latach 2005–2022] (2024). Pobrane z: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/72188/umfrage/entwicklung-der-armutsgefaehrungsquote-in-deutschland/#professional>.
- Armutsgefährdungsquote von Kindern in Deutschland von 2005 bis 2022* [Wskaźnik zagrożenia ubóstwem dzieci w Niemczech w latach 2005–2022] (2024). Pobrane z: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/785520/umfrage/armutsgefaehrungsquote-von-kindern-in-deutschland/>.
- Armutsgefährdungsschwelle und Armutsgefährdung (monetäre Armut)* [Próg zagrożenia ubóstwem i ryzyko ubóstwa (ubóstwa pieniężnego)] (2024). Pobrane z: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Einkommen-Konsum-Lebensbedingungen/Lebensbedingungen-Armutsgefaehrung/Tabellen/armutsschwelle-gefaehrung-mz-silc.html#fussnote-2-576078>.
- Armutsgefährdungsschwelle und Armutsgefährdung (monetäre Armut) in Deutschland* [Próg zagrożenia ubóstwem i ryzyko ubóstwa (ubóstwa pieniężnego) w Niemczech] (2021). Pobrane z: <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft-Umwelt/Einkommen-Konsum-Lebensbedingungen/Lebensbedingungen-Armutsgefaehrung/Tabellen/armutsschwelle-gefaehrung-silc.html>.
- Bafög.de [portal]. Pobrane z: https://www.bafög.de/bafog/de/home/home_node.html.
- Bildung & Teilhabe* [Edukacja i uczestnictwo]. Pobrane z: <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/bildung-und-teilhabe>.
- Bundeselterngeld und Elternzeitgesetz* [Ustawa o świadczeniach rodzinnych i urlopach]. Pobrane z: <https://www.gesetze-im-internet.de/beeg/>.
- Bundeskindergeldgesetz* [Ustawa o zasiłkach na dzieci]. Pobrane z: https://www.gesetze-im-internet.de/bkkg_1996/BJNR137800995.html.
- Bürgergeld: Anteil der Kinder unter 18 Jahren in Bedarfsgemeinschaften mit SGB-II-Bezug an allen Kindern in Deutschland nach Bundesländern im Juni 2023*

-
- [Świadczenie obywatelskie: Odsetek dzieci poniżej 18. roku życia we wspólnotach potrzeb z odniesieniem SGB II do wszystkich dzieci w Niemczech według kraju związkowego w czerwcu 2023 r.] (2024). Pobrane z: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/218386/umfrage/hartz-iv-kinder-in-bedarfsgemeinschaften-in-deutschland-nach-bundeslaendern/>.
- Einkommensteuergesetz* [Ustawa o podatku dochodowym]. Pobrane z: <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/>.
- Gesetz zur Sicherung des Unterhalts von Kindern alleinstehender Mütter und Väter durch Unterhaltsvorschüsse oder – ausfalleistungen* [Ustawa o zabezpieczeniu alimentacyjnym samotnych matek i ojców przez zaliczki i wypłaty świadczeń alimentacyjnych]. Pobrane z: <https://www.gesetze-im-internet.de/uhvorschg/BJNR011840979.html>.
- Gierszewska, R., Łopato, J. (2007). Zamożność, dochody, ubóstwo, świadczenia społeczne. W: G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna: Podręcznik akademicki* (ss. 233–247). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hollenstein, E., Nieslony, F. (2018). Armutsprävention in der Schulsozialarbeit [Zapobieganie ubóstwu w pracy socjalnej]. W: H. Bassarak (red.), *Lexikon der Schulsozialarbeit* (ss. 42–43). Baden-Baden: Nomos.
- Kinderarmut in Deutschland* [Ubóstwo dzieci w Niemczech] (2020). Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Kinderzuschlag* [Dodatek na dziecko]. Pobrane z: <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/kinderzuschlag>.
- Lietzmann, T., Wenzig, C. (2020). *Materielle Unterversorgung von Kindern* [Niedostatek materialny w opiece nad dziećmi]. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Schneider, U., Schröder, W., Stilling G. (2022). *Zwischen Pandemie und Inflation: Paritätischer Armutsbericht 2022* [Pomiędzy pandemią a inflacją: Parytetowy raport o ubóstwie 2022]. Berlin: Der Paritätische Gesamtverband.
- Silwal, A. R., Engilbertsdottir, S., Cuesta, J., Newhouse, D., Stewart, D. (2020). *Global estimate of children in monetary poverty: An update* [Globalne szacunki dotyczące dzieci żyjących w ubóstwie monetarnym: Aktualizacja]. Pobrane z: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34704>.
- Sprawozdanie specjalne 20/2020: Zwalczenie ubóstwa dzieci – należy lepiej ukierunkować wsparcie udzielane przez Komisję* (2020). Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej.
- Steuerentlastungen* [Ulgi podatkowe]. Pobrane z: <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/steuerentlastungen>.
- Szarfenberg, R. (2020). Ubóstwo, marginalność i wykluczenie społeczne. W: G. Firlit-Fesnak, J. Męcina (red.), *Polityka społeczna* (ss. 174–192). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

-
- Tophoven, S., Lietzmann, T., Reiter, S., Wenzig, C. (2018). *Aufwachsen in Armutslagen: Zentrale Einflussfaktoren und Folgen für die soziale Teilhabe* [Wzrastanie w ubóstwie: Główne czynniki wpływające na uczestnictwo w życiu społecznym i ich konsekwencje]. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung.
- Unterhaltsvorschuss* [Zaliczka z tytułu świadczeń alimentacyjnych]. Pobrane z: <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/unterhaltsvorschuss>.
- Was ist Kindergeld?* [Co to jest zasiłek na dziecko?]. Pobrane z: <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/kindergeld/faq/was-ist-kindergeld--124914>.
- Was Sie zum Elterngeld wissen müssen* [Co muszą Państwo wiedzieć o zasiłku wychowawczym]. Pobrane z: <https://familienportal.de/familienportal/familienleistungen/elterngeld/faq>.